

НИКОЛАЙ ХАЙТОВ ЗА ПЪРВИ ПЪТ

chitanka.info

Историята на „новите неща“, появили се за първи път, говори много за Човека, защото в нея се оглеждат „полюсите“ на човешката душа, сблъскват се крайностите. Новото се напруга да гътне старото, старото се мъчи да види сметката на новото и в тази непрестанна битка ние откриваме себе си във всичките си измерения.

Първата газена лампа била донесена в село за някаква сватба, „за да е блещаливко и шенлик“, но когато я запалили, фитилът ѝ бил ниско вдигнат и засветила много слабо. Ами сега? Никой не бил запознат с тънкостите, затова повикали поп Димитър. Попът се явил, погледнал лампата оттук, погледнал я оттам и махнал с ръка: „Сваляйте шишето!“

Като свалили шишето, последвала втората негова заповед: „Дайте ми дилафа!“

Струпали се около попа да видят как ще се „подигне“ лампата, а той, без много да му мисли, хванал фитила с машата и го издърпал.

— Ха сега слагайте шишето и палете! — рекъл той на слисаните хора и добавил гордо: — Всяка работа си има дамар, само че трябва да го знаеш!

Какво по-обикновено сега за нас от долните гащи? Но за моите съселяни, от тридесет и втора година, когато за първи път проникнаха в село „долните“ или още както се наричаха „белите“ гащи, бяха събитие вълнуващо.

Първият, който се появи в село с тях, беше някакъв турист. Тогава веднага се виждаше кой е с долни гащи и кой не, защото бяха дълги колкото панталоните, а на това отгоре, за да не останат невидими, снабдени бяха с дълги ширити, които се връзваха долу на „ключ“. Голяма гордост беше, като седнеш и повдигнеш малко панталоните — да се видят долните ти гащи.

Първи ние, децата, забелязахме гащите на туриста. Десетина минути след появяването му след него се навърви орляк от малчугани. Необикновеното внимание към белъто му отначало го развесели, но сетне взе да го дразни, той се опита да ни разгони, не успя и тогава, вбесен от яд, стори нещо неочаквано: спря по средата на селото, свали си панталона и като го метна на рамо, тръгна по долни гащи, за да ги видим хубаво и да го оставим на мира.

В село Павелско първият, който облякъл под потурите си долни гащи, бил наречен „Гащев“ — и досега тази фамилия си се именува

така. В нашето село хората бяха по-предпазливи, но когато секретар-бирникът Дундаров ги облече — бентът се отприщи.

Новото мъчно си е пробивало път не само в село, но и в града.

Би могло да се очаква например, че в един стар и културен град като Асеновград (Станимака) земеделците с радост ще приемат първите плугове система „Сак“. Ала става тъкмо обратното: населението ги отказва! За да свикне то с тях, общинският съвет постановява „да се купи общински плуг и да се дава на желаещите граждани безплатно, за опит.“

Две години траят плахите опити с новите железни орала. Две години се колебае везната между оралата и плуговете, докато царевиците казват тежката си дума. „Царевиците, засети с плуг“, обявява се във вестник „Дружба“ през 1904 г., „не се повредиха от голямата суша, докато нивите, орани със старото орало, изгоряха от сушата, макар да бяха в едни и същи местности.“

Състезанието между ралото и плуга е решено: още през същата година клонът на Земеделската банка доставя 80 „нови орала“.

В протоколите на градския съвет от това същото време намираме една интересна бюджетна разправия. Ръководството на читалище „Родолюбие“ иска от съвета да му отпусне място за постройка на театър и читалище. Съветът единодушно отказва, „защото няма подходящо такова в центъра на града!“ Но когато дружеството „Асеновски юнак“ само 24 дена по-късно (на 19.X.1901 г.) изпраща искане да му се подари място за построяване на игрище, съветът единодушно решава „да се отстъпят 640 квадратни метра на тукашното гимнастическо дружество за исканата цел“!

Очевидно гимнастиката внушава много повече уважение на общинските управници. Думата „юнак“ неотразимо се налага над думата „читалище“ и все повече се утвърждава, докато „юначеството“ се превръща в мода, прераства в страст, която дълго ще държи в трепет и напрежение градските власти, ще въодушевява отсега нататък градските маси.

Около деветстотин и първа година, започва строежът на презродопското шосе от Асеновград за Пашмакли (сегашния Смолян) и за първи път тука са употребени взривове.

„Министърът на обществените сгради М. Маджаров — пише Васил Дечов в «Миналото на Чепеларе», том I — взе присърце

молбата на окръжната постоянна комисия. Той се споразумя с Министерството на войната и нареди да се отпусне даром от военните складове 100 (сто) килограма динамит и да се командироваат единадесет опитни войници пионери, които да разбият с динамит изпечените по пътя големи и твърди каменни скали между Станимака и Бачковския манастир. И благодарение на тази помощ, на 14 август 1908 година пътят беше готов за движение по него на файтони и товарни коля.“

Сто килограма динамит! Като си помислите за хилядите килограми, които се влагат сега на всеки километър нов шосеен път, наистина ти става мило за онези първи единадесет пионери, които са свещенодействували с динамита пред възхитените погледи на цяла Родопя.

Радостта на родопчани от откриването на пътя е невероятна!

„Стоотици файтони, брички, каруци и волски коли се насосаха по пътя за Бачковския манастир — пише Дечов. — Няколко хиляди мъже, жени и деца, едни във файтони, брички и волски коли, а други на коне и пешком, свирещи и пеещи, се движеха по пътя и пристигаха в манастира. От гледката и големия възторг силно затуптяха и отслабналите сърца на старците. Една бабичка от с. Бачково излезе от къщата си с китка в ръка и се спря на пътя да посреща гостите, но не издържа. Тя хвърли китката на един файтон, разтрепера се от радост, нахлупи се на земята и там изгасна.“

Тази щастлива родопчанка е навярно *първата жертва* на обществената радост в България след Вазовия дядо Йоцо.

Някои се радват и даже умират от радост, други пък се възмуцават и така се появява за първи път думата *петиция*. Това е петиция до кмета на Асеновград от 17 юли 1903 година и има следното съдържание:

„Защо, господин кмете, държите за пожарникар някой си Райчо Найденов, когато той не е оттука, а от село Чепеларе, а освен това, не е с добро поведение? Тъй като напоследък, като бил в Чепеларе в отпуск, той откраднал едно яре, а по-напред, когато ходеше да ваксинира гражданите, ощипал е годеницата на бившия глашатай

Христо Атанасов, вследствие на което последният сега се е умопобъркал!“

Успоредно с думата „петиция“ в града си пробива път и думата „реклама“. Става дума за първата печатна реклама, и то не за вино или за суджук, а за *книга*! Тази реклама се е появила в брой 21 от 26 март 1890 година на вестник „Балкански глас“ и има следното интригуващо, обявено още на заглавната страница, съдържание:

Хероическия тулумбаджия

Смит!!!!

ДУМИ НЕПОДРАЖАЕМИ:

И аз съм баща и няма да оставя да умре това дете!!

50 000 екземпляра продадени!

Под печат

ШЕСТО ИЗДАНИЕ!!!

Нека се пука Иван Вазов, чиито разкази са се печатали в няколкостотин бройки.

Първият автомобил в Станимака се появява на 14 април 1906 г. Ето съобщението, поместено в асеновградския вестник „Дружба“:

„АВТОМОБИЛ В СТАНИМАКА! Миналата седмица, когато Н. Ц. Височество замина през града ни, за да посети Бачковският Манастир, дойде тук и автомобилът му, който направи една разходка из главната улица на града. Понеже в града ни за пръв път се появи автомобил, то много любопитни се трупаха около него, за да го гледат и му се любуват.“

Подушили печалби в тая работа, три години по-късно неколцина асеновградчани основават първото „Автомобилно дружество“ и се явяват в града с нов, „станимашки“ автомобил, чието вестяване на пиящата е обявено с горчивина и тържество: с тържество, защото Станимака най-сетне има свой автомобил, а с горчивина, защото местата в него са разпределени на класи. Това е оригиналното обявление, което няколко дни наред вълнува града:

„Пристигна най-после новият автомобил, доставен от станимашкото автомобилно дружество. Той е малко по-голям от пловдивския и е разделен на класи: I класа — по 1,50 лева на място; II класа — по 1,20 лева на място и III класа — по 1 лев на място.“

Новият станимашки автомобил е „една от най-модерните и солидни коли с всичките ѝ удобства“. Той има 12 места и може зимно време да се отоплява. „Няма съмнение — пише «Дружба», — новото средство за превоз на пътници между Станимака и Пловдив ще зарадва всички граждани, с изключение на файтонджиите, много от които ще бъдат принудени да дирят нови средства за поминък. Понеже тукашните файтонджии са синдикирани, най-добре е и те да си набавят един автомобил.“ (7 ноември 1909 година)

Файтонджиите са наистина в паника, присмиват се на автомобила, режат му гумите, заканват се на притежателите му, но черната лъскава машина не отстъпва. През 1910 година автомобилите стават два, а през 1914 г. се появява и трети, общината ги облага с по 10 лева годишна такса и по този начин те влизат не само в бита, но и в бюджета на осиромашалата градска община и стават, тъй да се каже, „официално признати возила“.

За разлика от автомобила, който идва да наруши препитанието на един отлежал файтонджийски еснаф и среща по тази причина ожесточен отпор, проникването на *кинематографа* става леко, безболезнено и дори с радост.

„Инициативата на няколко наши видни съграждани, начело със симпатичния и възприемчив г. В. Димоглу, е вече ревизирана — обявява в. «Дружба» в броя си от 14 януари 1912 г. — Градът ни е снабден с кинематограф! Имахме щастието да присъствуваме на няколко представления и със задоволство констатирахме, че кинематографът с нищо не отстъпва на софийските и е много по-добър от пловдивския — нещо повече, той превъзхожда всички досега от нас видени кинематографи с две ценни качества: с много светли картини и абсолютно никакво трептение, което най-вреди на очите на зрителя. За картините няма да кажем нищо, защото изглежда, че хората, които са се наели с техния избор, разполагат с нужния вкус.

Ето едно място, което заслужава да се посети от всеки! Нашите съграждани вместо да прекарват през дългите зимни нощи по кафенетата и кръчмите и да се тровят в задымлена атмосфера, ще сторят по-добре да отидат със семействата си в кинематографа, гдето ще видят всред весела атмосфера и настроение картини с поука, каквато рядко обикновено се дава.

Позволяваме си да повторим: кинематографът с нищо не отстъпва на софийския и е много по-добър от пловдивския!“

Локалното патриотично чувство, както се вижда, не спи. Вечната сянка на Пловдив е вече додеяла на гражданите в Станимака и накипялото чувство намира едно удовлетворение в модерния кинематограф, който — нека се пукат пловдивчани! — е много по-добър от техния.

Интересно е за нас и първото появило се в печата съобщение за *телефона* (в. „Марица“, бр. 8, 1878 година): „Изнамерен е телефон — малко инструментче, чрез което могат да се разговарят двама хора — единият в Пловдив, другият — в София.“ В следващите броеве на вестника се появяват съобщения как губернаторът на Източна Румелия инсталирал телефон в кабинета си и оттам говорел с кочияша си в конюшната. Телефонът е обаче далеч от Станимака и не рядко срещаме в заповедните книги на общината, написани с ръката на кмета бележки: „Отивам в Пловдив да говоря по телефона с г. г. министрите!“, „Заминавам за Пловдив да докладвам по телефона на г. Радославов...“, „Да чуя нарежданията на г. г. министрите...“, „Да уведомя г. г. министрите“ и т.н., и т.н. Чак през 1909 г. се появява съобщение (бр. 96 на в. „Дружба“), че Станимака (Асеновград) ще бъде свързан с телефон.

С много шум е съпроводено в града проникването на *грамофоните*. В Пловдив това ново чудо на техниката е доставено от Цариград заедно с телефона още през 1978 г. В Станимака грамофонът, наричан *фонограф*, за първи път прониква на панаира във форма на „слушалки“. Около 1909 г. обаче грамофонът е толкова разпространен в града, че предизвиква общественото възмущение.

„Нашият град напоследък се е заразил с една необяснима мания за грамофон — четем в бр. 210/1909 г. на «Дружба». — Всяко кафене, гостилница, кръчмарница и пр. се е снабдило с грамофони, тъй че на едно разстояние на 200 метра по главната улица ще видите повече от

20 грамофона, които със своите разнообразни песни и свирни са обърнали чаршията на панаирски сбор и вместо да причиняват на слушателите наслада, напротив, ужасно ги отегчават. Цяло Вавилонско стълпотворение! Ние не можем да си обясним каква е тая мания за грамофони, които със своята огромна стойност ущърбят нашите кръчмари, кафеджии и гостилничари.“

Явната злъч в тая бележка става лесно обяснима, като си припомним, че в Станимака през това време има около стотина латерни и латернаджии, които си вадят прехраната с музика. Ако за всички останали грамофонът е мода и удоволствие, за тях грамофоните са катастрофа, защото предвещават глад и безработица.

На нож се посреща в Станимака и *модата* в облеклото.

„Думата ни е за женските шапки и за мъжките каскети — и едните, и другите със своята неестественост и със своята несъразмерност и изпортеност представляват едно смешно зрелище по главите на жените и мъжете. По улиците ще срещнете дамски шапки във форма на пчелни кошери, на хаврузи, на тенджери пачеджийски, на гърнета, на гювечи от кисело мляко, на индийски чалми и делиормански гъжви и какви ли не още, които произвеждат у всекиго и смях, и съжаление. Колко иначе красиви дами са се обезобразили и угрозили под таквиз новомодни шапки! Но пуста мода, как да се оставиш от нея! Женска суетност и нищо повече! Не малко смешни са станали и мнозина мъже с новомодните каскети, едни от които приличат на бачковски шарени торби, а други — увиснали и разтегнати като детски гащи. Но нали е модно, то трябва да се поддържа и да се маймунствува, иначе ще ви нарекат простаци.

Демократите гласуваха закон за ергените, но дикиш не хвана. По-добре ще е да се гласува един закон за модата и тогава може би ще се ограничи това безобразие с нея, с новите каскети и шапки, тъй много окарикатурени.“

(„Дружба“, бр. 242/1910 г.)

Хубаво забележете, това е една от първите атаки, които ще продължат и отсега нататък вечно ще се повтарят при появяването на всяка нова мода, без нищо да може да я спре, без нищо да я върне. Модата ще си отива и ще се възражда, модата ще се появява и умира, но ще се появява винаги по собствена воля, ще умира винаги от собствена смърт!

Потресаещо впечатление произвежда сред обществото появяването на първата жена пред публика с къси гащи. Тя се казва Мара Кацкина и участва в една група циркаджии или още „джамбази“, както са се наричали тогава цирковите артисти.

„Коронният номер“ на Кацкина е язденето на кон. Пъргавата млада жена се качва на него само с един скок и с развети дълги коси и голямо деколте демонстрира пред сащисаната публика не само своята ловкост, но и своя сексапил. Всичко младо, буйно в града идва да се любува на тая красива джамбазка и пред нея са кротки като агнета и въртоглавите лангери, и турските бабаити, и даскалите, и чифчиите, кожухарите и бостанджиите. Това е първата жена в Асеновград, която ходи с къси гащи за реклама на цирка и с тоя си номер привлича много повече любопитни, отколкото всички циркаджийски фокуси. Джамбазите идват всяка година на панаира и все на едно и също място си правят палатките — накичени с червени висулки и пискюли — за обща радост на мъжкото и за ядове на женското население в града...

Неутихнали вълненията около Мара Кацкина, ето ти нова причина за вълнения: появяването на първата опашата звезда *комета* през 1910 г., „с малка блестяща глава и твърде дълга опашка, която към края се възвива в посока на юг“. Прокобите около нея са много: за второто пришествие, за война, за мор, а някои вестникари, вземайки повод от това, че опашката на кометата е в посока на Турция, обявяват, че в близката война с Турция ще спечелят българите.

Неотминала опашатата звезда, на асеновградския (станимашкия) небосклон се появява друга „със световен блясък и слава“ — Енрико Карузо! Само че не лично, а със своя портрет. Случаят е регистриран и в местната преса и заслужава да се прочете.

„Една рядка знаменитост! (пише вестникът от 28.I.1912 г.).

Редки са случаите, когато някой се удостои със саморъчния портрет на някоя височайша особа или всеизвестна знаменитост, а най-нещастните досега бяхме ние, станимаклиите, но ето че щастието ни

се усмихна и на нас. Думата ни е за саморъчния портрет на знаменития в днешно, време италиански тенор Енрико Карузо, с който е удостоил нашия млад съгражданин г. В. Примов, изпратен му е с особено писмо от същата знаменитост. Ние видяхме този портрет и дойдохме до самоувереност, че наистина не даром се пише по целия свят за фигурата на този всесветски певец артист, който пленява мъжете и влюбва сърцата на жените, които са имали щастието да го видят на сцената.“

И тъй, след векове нещастия, нашествия, пожари и грабежи, след векове мъка и страдания, след векове напразни надежди и прахосани за нищо и никакво мечти — *щастieto* благоволява най-сетне да се усмихне на станимашките граждани: саморъчният портрет на знаменития италиански певец Еврико Карузо е в ръцете на Вангел Примов!

Едно явление, което все повече тиранизира градския живот в началото на сегашния век, е *бързината* — „голямата“, „страшната“ бързина, която се развива по улиците на града от колари, ездачи и велосипеди и все повече застрашава живота на мирните граждани. Ето първия вопъл на пешеходците против стремителната бързина:

„Обръщаме вниманието на полицията върху лошия навик у нас: коларите и ездачите да препускат с най-голяма бързина колата и конете из улиците, с което непременно ще причинят някое нещастие на проходящите из улиците най-вече деца и старци.

Няма ли властта средство да обуздае такива неразбрани колари и ездачи? Средства много, но няма власт, която да ги приложи!“ (В. „Дружба“, бр. 197/22.XI.1908 г.)

„И друг път сме посочвали лошия навик в града ни да карат с неудържима бързина из главната улица кола или пък да се препускат коне, мулета и пр., с което често пъти са се случвали нещастия, като са премазвали най-вече малки деца, с които нашите улици всяко време са пълни.

Обаче властите нищо не са направили досега, за да турят край на туй забранено от закона бързо каране на кола и добитък. Ето защо принудени сме повторно да обърнем сериозно внимание на общинското ни управление върху горното, като го помолим да издаде нужната заповед, с която да не позволява да се карат кола и добитък по улиците под страх на наказание.“ (Бр. 185/26.IV.1908 г.)

Протестите засягат дори (оо, каква смелост, ооо, каква дързост!) дори офицерите от полка, които бърже карат конете си, връщайки се от казармите в града, и застрашават с това бързо каране децата, които пълнят улиците.

Конфликтът между превозните средства и пешеходците — те все още имат самочувствие на господари на улиците — бързо се задълбочава и става все по-кървав и жесток:

„Ново нещастие от велосипедист — четем във вестника от 10 август 1909 година. — Преди няколко дни на улица «Княжеска», която станимашките колоездачи са я обърнали на колодрум, се случи ново нещастие от един бърз велосипедист. Последният, без да съобрази, че по тая улица се движат много хора и най-вече деца, дал е такава бързина на колелото си, че просто е хвърчал (вероятно се е надпреварвал с друг колоездач) и в тази бързина колелото връхлетява върху детето на В. Гологанов, секретар на тукашното общинско управление и тоже велосипедист, поваля го и го наранява зле и едва е останало живо.“

Под натиска на общественото мнение борбата срещу прекалените бързини се подема и от съвета и започват сериозни глоби: глобяват се каруцари, велосипедисти, автомобилисти; глобява се дори (това става още през 1891 г.) съдебният следовател Христо Калеев, един от всесилните мъже в града, „затова, че препускал коня си по улица «Пловдивска», също и Никола Мимида за същото престъпление с по 25 лева“, като „човек, който разбира законите“ и въпреки това ги нарушава.

Борбата срещу бързината в града се води в продължение на четвърт век, за съжаление, без особени резултати. Превозните средства стават все повече, бързините стават все по-големи, пешеходците все

повече отстъпват от застрашаващите ги возила, докато най-сетне, с появяването на автомобилите — окончателно капитулират и бързината тържествуваща се носи по града.

Заедно с техниката и бързината в плесенясалата градска атмосфера навлиза един освежителен повей откъм север — социалистическият повей — и в града се появяват *първите стачки*.

Още през 1900 г. (22 февруари) кметът долага на общинския съвет, че „по време на стачката на касапите през миналия месец януари общинското управление се е разпоредило да се коли и доставя от него месо на гражданите, от което се оказала една загуба от 680 лева.“

Думата „стачка“ е за първи път употребена в асеновградски общински документ, но не и за последен. Срещаме я и през 1906 г., 1907 и 1908 г., все по-често, все по-настоятелно. Срещаме я и през 1910 г. в една заповед на кмета, с която се уволняват „метачите Христо Мулдвалъ и Запрян Гочев и Никола Пенков, понеже са се обявили като стачници“. Същата участ постига и метача Георги П. Ковач. Уволненията и заплахите обаче не спират обществената и политическа ферментация и на 27 април 1911 г. в местния печат се явява съобщението за *първата в града социалистическа манифестация* на „тесните социалисти“ (тесняците). Ето и самата статия.

„СОЦИАЛИСТИЧЕСКИЯ ПРАЗНИК. На 18 април социалистите от целия свят празнуват Празника на труда. И социалистическата тесняшка организация празнува също. В навечерието на празника в партийния клуб се даде литературна вечеринка, предшествувана от реч върху значението на празника. На самия ден на празника се устрои за първи път в града ни работническа манифестация. Наредени под червеното знаме и пеейки Интернационала и други песни, работниците минаха през главните улици на града.

Правеше впечатление, че повечето от участващите в манифестацията бяха млади момчета, терзийски и кундурджийски чирачета, които нямат още никакви права и от които социализмът е толкова далече, колкото е далече

небото от земята. Дали те не представляват, аджеба, грамадната боева организация и сила?“

Снизходителност и ирония! С такива чувства посреща официалната (буржоазната) общественост първата социалистическа манифестация. Снизходителност и ирония, които скоро ще се превърнат в уплаха и възмущение, за да прераснат след това в злоба и отчаяние.

Градът стачкува, а животът си тече. Съветът гласува заплата на градския инженер Имраевски (10 април 1910 г.) — 3600 лева годишно. За пръв път се назначава акушерка с 600 лева годишно. За пръв път и общинският глашатай е с 600 лв. годишно (колкото акушерката). Заедно с това съветът гласува и 3000 лева за „служачи при топовете против градушка“ (!!!) Ако се съди по крупната сума, която съставлява годишната заплата на пет акушерки, изразходвани за сезона при градушките, т.е. за трите месеца от май до юли, може да се направи заключение, че „противонебесната артилерия“ се е състояла не по-малко от 15 души. Петнайсет души, разположени покрай двата бракувани планински топа, лежат по гръб в очакване на градоносните облаци, а при появяването им скачат и започват противооблачната канонада!... Връщала ли се е градушката? Стопявала ли се е? — не пише нито в пресата, нито в протоколите на градския съвет.

И тъй, настъпва ерата на противооблачната артилерия. Фонографът се състезава с латерната, а латерните — с чалгаджиите. Автомобилът се надбягва с файтоните, за да бъде самият той надминат от телеграфа и телефона. Борбата в края на века е повсеместна: борят се още конякът с мастиката, „гроздовицата“ — със спирта; модната бира със старото вино и тая борба разтърсва махалите и разбърква торбата с парите. Като правило дребното умира, смазано от едрото; старото загива под напора на новото и валякът на Времето постепенно го поваля, за да го замести новото, все под девиза „За първи път!“

„За първи път!“ „За първи път!“ — тая дума все по-често се среща в живота на селото и града, все по-често ще го радва и смущава, все по-често ще го стряска и възхищава. За първи път люцерново семе, за първи път писци железни, телефони за първи път, автомобили нови марки, пожарни помпи... нови пожарникари. Думата „за първи път“

ще се повтаря и повтаря, докато остарее това „за първи път“ и всичко се слее в едно бясно движение напред, в един поток от ново, размесено със старо, който устремно лети към бъдещето на селото, към бъдещето на града, към бъдещето на света.

И не

ЗА ПЪРВИ ПЪТ.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.